

LA INFLUÈNCIA DE PLUTARC A LA PRIMERA PART DE LA HISTÒRIA DE VALÈNCIA D'EN PERE-ANTONI BEUTER

Susana Sancho Montés
Universitat de València

Els diferents estudis que s'han vingut realitzant sobre la figura i la influència posterior de Plutarc demostren, de manera prou consistent, que aquesta es pot rastrejar de forma evident no només a la *Crònica de València* d'En Pere-Antoni Beuter, sinó també a altres autors de totes les èpoques. De fet, el de Queronea exerceix una forta influència sobre alguns autors com Apuleu, Aulus Gel·li, Himeri, Eunapi de Sardes, Climent d'Alexandria o Eusebi de Cesarea, entre els antics (Sirinelli, 2000: 444-448); encara que n'hi ha d'altres com Tàcit, Suetoni, Epictet o Dió Crisòstom que no l'esmenten en les seues obres (Sirinelli, 2000: 443). Tanmateix, la tradició manuscrita representa un paper fonamental en la transmissió posterior de Plutarc, i aquí cal reconèixer que la cultura bizantina va influir decisivament en el coneixement de les seues obres (Morales, 2000: 75). Així doncs, la figura de Màxim Planudes, autor que va viure aproximadament entre 1255 i 1305, va esdevenir peça essencial en l'esmentada transmissió de Plutarc pel fet de catalogar les seues obres, i fins i tot de fer-ne una edició manuscrita de la totalitat (Reynolds & Wilson, 1995: 77 i Sirinelli, 2000: 451). Posteriorment, l'interès pel de Queronea es reflecteix en les diferents traduccions que tant Leonci Pilatos com Polizià en van realitzar (Reynolds & Wilson, 1995: 143 i 149 respectivament). A més, al segle XVI, es documenten diverses traduccions, no només al llatí, sinó també a totes les llengües europees (Sirinelli, 2000: 452 i Morales, 2000: 29), essent fonamental per a la difusió de les obres plutarquianes el savi Erasme de Rotterdam (Sirinelli, 2000: 453 i Morales, 2000: 82)¹.

A més a més, convé recordar que a Espanya, durant el segle XV, es documenta l'existència de manuscrits llatins de les *Vides* procedents d'Itàlia (Bergua, 1995: 7). Tanmateix, al segle XIV Chuan Fernández de Heredia contribueix a la difusió de Plutarc en ordenar la traducció de les *Vides* a

¹ Es pot consultar sobre la transmissió de les *Vides* de Plutarc al Renaixement també V. Giustiniani, "Sulle traduzioni latine delle *Vite* di Plutarco nel '400'", *Rinascimento*, serie 2, 1, 1961, 3-62.

l'aragonés². Es tracta de la primera traducció feta a Europa de les *Vides* a una llengua moderna (Bergua, 1995: 11 i 13-14). Durant el segle XV es documenten les traduccions d'un tractat pseudoplutarquià, l'autor de la qual fou el príncep de Viana, i la d'una part de la *Vida d'Alexandre* (Bergua, 1995: 14), feta en valencià per Lluís de Fenollet. A Castella, Alfonso Fernández de Palencia, al mateix segle, publica en dos volums les *Vides* plutarquianes, contenint-ne el primer volum vint-i-huit i el segon vint-i-una (López, 1994: 363); utilitzaria com a base de la seua traducció les versions dels humanistes italians (Bergua, 1995: 15). No obstant això, els personatges més representatius en la transmissió plutarquiana a Espanya pertanyen al segle XVI i són Diego Gracián i Francisco de Enzinas (Bergua, 1995: 136). Per altra part, tampoc cal oblidar que per al coneixement de l'obra de Plutarc a Espanya durant els segles XVI i XVII resulten imprescindibles les successives traduccions i comentaris publicats (Morales, 2000: 87).

Un altre pilar de l'humanisme europeu, el ja esmentat Erasme, també va ser captivat per les obres del de Queronea, tal com comentàvem més amunt. En aquest sentit, Bergua farà constar literalment que "Erasmus consideraba la obra de Plutarco como un refugio al margen de las tormentas religiosas y políticas de su época" (Bergua, 1995: 191). Aquest fet resulta sumament significatiu, si tenim en compte que Diego Gracián, nascut al voltant de 1494 (Bergua, 1995: 136) i, per tant, contemporani de Beuter³, destaca pels seus vincles amb l'erasmisme (Bergua, 1995: 188), i que el mateix Beuter, a l'igual que ell, tenia contactes amb l'erasmisme, encara que molt moderats. No descobrirem aquí que Erasme fou un personatge que influí tots els corrents ideològics de la seua època (Fuster, 1968: 59 i Iborra, 1982: 15). Beuter mateix, al capítol XII de la seua *Crònica*, dona testimoni del coneixement dels *Adagis* d'Erasme (Escartí, 1998: 137)⁴; i, a més a més, en una obra posterior, les *Annotationes decem ad Sacram Scripturam*, qualifica

² Sobre la traducció feta a l'aragonés, n'hi ha diferents estudis. D'entre aquests destaquen: J. Vives, "Juan Fernández de Heredia, Gran Maestro de Rodas. Vida, obras, formas dialectales", *Analecta Sacra Tarraconense* 3, Barcelona 1927, 121-192; R. Weiss, "Lo studio di Plutarco nel Trecento", *La parola del passato* 32, 1953, 321-342; A. Luttrell, "Greek Histories Translated and Compiled for Juan Fernández de Heredia, Master of Rhodes, 1377-1396", *Speculum* 35, 1960, 401-407; J. S. Lasso de la Vega, "Traducciones españolas de las *Vidas* de Plutarco", *Estudios Clásicos* 6, 1962, 451-514 i R. Af. Geijerstam, *Juan Fernández de Heredia. La Gran Cronica de Espanya, libros I-II, edición según el manuscrito 10133 de la Biblioteca Nacional de Madrid*, Upsala 1964, pp. 20-22. Respecte a la traducció a aquesta llengua, es plantegen diferents problemes: la llengua a què es va traduir originalment o el català o l'aragonés; qui va ser el traductor i la data de la traducció.

³ Respecte a les dates biogràfiques es pot consultar: Iborra, 1982: 8; Rausell, 1997: 42 i Escartí, 1998: 9. D'acord amb aquests autors, Beuter va nàixer entre 1490 i 1495.

⁴ Literalment Beuter explica que "usaven també los gentils en sos sacrificis certs ritus que a veus altas dehien los uns certes paraules y altres d'altre lloch responien a veus altas també altres paraules, segons en los *Adagis* nota Erasme".

Erasme com “non satis laudatus vir” (Iborra, 1982: 11). Apareix documentada, de fet, la circumstància que el cronista valencià disposava d’algunes obres del savi holandès a la seua biblioteca particular (Escartí, 1998: 18-19)⁵.

En un altre ordre de coses, convé reconèixer que el canonge valencià comptava amb una important formació intel·lectual. En aquest sentit, no podem oblidar que va obtenir dues càtedres a la Universitat de València (Iborra, 1982: 8). Beuter, després de ser ordenat sacerdot, va partir cap a Itàlia, on va gaudir de la protecció dels Borja (Rausell, 1997: 43-44 i Escartí, 1998: 9). Tot i aquesta estada a Roma, Beuter mai no va deixar d’estar molt vinculat amb la seua ciutat. De fet, exercí de predicador a la ciutat del Túria, essent un dels encarregats de pronunciar el sermó commemoratiu dels 300 anys de la Conquesta de València (Rausell, 1997: 44), i va disposar d’importants càrrecs a la Universitat, tal com ho recorda Rausell amb aquestes paraules (Rausell, 1997: 45-6):

titular de 4 cátedras diferentes en la Universidad: fue catedrático de Sùmulas en vía de reales en la Facultad de Artes en el curso 1523-1524, catedrático de Biblia entre 1534 y 1549, catedrático de Teología por vía de reales en el curso 1550-1551 y catedrático de Teología del Antiguo Testamento desde 1550 hasta 1555. Fue además examinador en la Facultad de Teología.

Quant a les obres conservades de Beuter, convé que fem una distinció: Beuter va escriure sobretot obres religioses⁶, els tractats *Caerimoniae ad Missam* i el *Iudicium in confessiones sacerdotum* (Iborra, 1982: 8)⁷, així com les *Annotationes decem ad Sacram Scripturam*, impregnades d’erasmisme (Iborra, 1982: 11)⁸. A més, el canonge va decidir escriure una *Crònica de València* en tres llibres, dels quals només la primera part va ser publicada en la nostra llengua (Iborra, 1982: 26)⁹. Com resulta evident, no entrarem a considerar la seua vàlua com a historiador. Ara bé, cal tenir en compte que la

⁵ Entre les obres erasmianes figuren: “un ‘Inquiridion militis christiani Erasmi’, unes ‘Adnotationes Erasmi super Epistolas Pauli’, unes ‘Adnotationes Erasmi in Novum Testamentum’ i les ‘Parafraſis Erasmi in Evangelium Luçe’, ‘in Evangelium Mathei’, ‘in Evangelium Marci’ i ‘in Evangelium secundum Johannem’ ”.

⁶ Un estudi sobre les obres religioses i la influència de l’erasmisme és l’article de Rausell citat anteriorment.

⁷ El tractat sobre les *Caerimoniae ad Missam* data de 1527, el de *Iudicium in confessiones sacerdotum* de 1532.

⁸ Aquesta obra és de 1547.

⁹ Iborra indica que “ningú no ha vist mai una ‘Segona part’ en català, que segurament, només estava prevista; de fet, per al castellà se’n preveien tres”.

seua concepció de la història resulta radicalment oposada a la visió medievalista (Iborra, 1982: 16), encara que “en aquell temps la història no era sentida del tot com una disciplina clarament separada de la literatura de creació” (Iborra, 1982: 17).

Beuter enceta la seua obra històrica amb una epístola als magnífics senyors, ciutadans protectors seus, i on indica que l’obra “tracta de les antiguitats d’Espanya y fundació de València, ab tot lo discurs fins al temps que lo ínclit rey don Jaume primer la conquistà” (Escartí, 1998: 35). Ell mateix, en tant que intel·lectual renaixentista, com la seua *Crònica*, fruit de la seua inquietud d’humanista, reflecteixen importants influències d’autors clàssics. És el mateix Beuter qui al pròleg de la seua obra assenyala, entre d’altres assumptes, les fonts que havia fet servir per a la confecció de l’obra (Escartí, 1998: 37-42). Això, però, no implica que l’autor de la *Crònica* no es servira de fonts poc fiables i fins i tot fantasioses com la de Beroso al principi de l’obra (Iborra, 1982: 18). Tanmateix, al pròleg trobem la primera referència a Plutarc (Escartí, 1998: 40):

del temps dels romans he seguit en part a Síl·lio Itàlico y Lúcio Floro, y a Paulo Oròsio, ab la llum que-s pot traure de les pedres scrites de temps de romans y lo que diu lo Plutarco en la vida dels qui passaren en Spanya.

L’obra beuteriana consta de vint capítols, encara que les referències a Plutarc a la *Crònica de València* es succeeixen al llarg dels dotze primers capítols de l’obra. De fet, sembla segur que Beuter coneix la *Vida de Pompeu*¹⁰, així com la *Vida de Sertori*¹¹ i l’espúria *Vida d’Hanníbal*¹². Sobre aquesta apòcrifa *Vida d’Hanníbal* no existeix, segons Scardigli, cap declaració de la seua autoria per part de Plutarc i, sí, en canvi, respecte a la *Vida d’Escipió* (Scardigli, 1998: 289)¹³. Beuter indica que les següents dades apareixen documentades a la *Vida d’Hanníbal* (Escartí, 1998: 110):

¹⁰ En aquest treball seguirem l’edició feta per Escartí (Escartí, 1998). La *Vida de Pompeu* és citada per Beuter als capítols III, p. 62 i al IX, p. 121.

¹¹ Les referències a la *Vida de Sertori* són les més nombroses a la *Crònica de València*. Es documenten als capítols IV, p. 66; VI, pp. 96 i 97; XI, pp. 128-9, 132 i 133 i XII, p. 137.

¹² L’espúria *Vida d’Hanníbal* apareix en el primer volum publicat per Palencia. Es tracta, segons assenyala López, 1994: 363, d’una obra de Donato Acciaiuolo. Beuter esmenta la *Vida d’Hanníbal* en dues ocasions al capítol 8. (Escartí, 1998: 110 i 112).

¹³ En aquest sentit, Scardigli indica que “qui vorrei presentare alcuni aspetti della *Vita di Scipione*, del quale Plutarco dichiara effettivamente di aver scritto una biografia, mentre non esiste affermazione analoga riguardo ad Annibale”.

y per çò-s prova que la ciutat de Cartheya no estava de Sagunto enllà, devés los Pyrineus, sinó de Saguntho ençà, devés Càliz. Y lo mateix Tito Livio en lo primer libre de la tercera Dècada diu que los olcades estaven de Ebro ençà devés Càliz. Y la ciutat de Tortosa està a la ribera del riu Ebro, a la part dels Pyrineus. Lo mateix diu lo Polibio y recita-u també lo Plutarco en la vida de Haníbal.

Si ens fixem en el passatge que acabem de citar, Beuter no només fa esment de Plutarc, sinó també d'altres autors clàssics com Titus Livi o Polibi. Tal fet demostraria el profund coneixement de les fonts clàssiques per part del canonge, la qual cosa afegiria una major credibilitat a l'obra. En el mateix capítol XII, Beuter torna a utilitzar com a documentació l'espúria *Vida d'Hanníbal*, Polibi i Titus Livi (Escartí, 1998: 112):

encara que après de algun temps ne foren gran part rescatats per los romans y juntament ab los que s'eren salvats foren restituïts en possessió de Sagunto tal qual restava, no havent acabat del tot de destroyr la ciutat, segons per avant se veurà. Parlen de açò Tito Livio, Síl·lio Itàlico en lo II libre, Polibio y Plutarco en la vida de Haníbal.

Tanmateix, el present estudi no es centrarà en aquestes dues cites de l'obra pseudopltarquiana, sinó en contrastar l'evident influència de les fonts clàssiques, i més concretament de Plutarc, al llarg de la *Crònica*. Així, el nostre estudi començarà amb la *Vida de Sertori*, la qual és amb diferència la més citada per Beuter. La primera de les citacions de la *Vida de Sertori* es documenta al capítol IV¹⁴, on Beuter explica (Escartí, 1998: 66):

de hon naxqué la fama dels poetes que digueren que los camps Elísios estaven en les Canàries, com diu lo Josepho en lo segon libre De bello judaico, y encara posa que los eseos deyen que allí era lo parahís per a les ànimes dels bons. Estos esseos eren una secta dels jueus, religioses persones. Lo mateix que'l Josepho diu, scriu també Plutarco en la vida de Sertòrio, ço és, que los camps Elísios estaven en les Canàries, y los orts de les Hespèrides, hon naixien les pomes d'or; y en los camps tartèsios, que són los de la Andaluzia, era la stació benaventurada de aquest món, quasi semblant a la dels camps Elísios.

Com es pot observar a continuació, el passatge es correspondria amb *Sert. VIII 2*:

¹⁴ El passatge en qüestió ja havia estat estudiat anteriorment per Ortola & Redondo, 2002, en premsa.

Ἐνταῦθα ναῦταί τινες ἐντυγχάνουσιν αὐτῷ νέον ἐκ τῶν Ἀτλαντικῶν νήσων ἀναπεπλευκότες, αἱ δύο μὲν εἰσι λεπτῷ παντάπασι πορθμῷ διαιρούμεναι, μυρίους δ' ἀπέχουσι Λιβύης σταδίου καὶ ὀνομάζονται Μακάρων.

Allí van a trobar-lo uns mariners, tornats fa poc de les illes Atlàntiques. Aquestes són dues, separades per un braç de mar estretíssim; disten deu mil estadis de l'Àfrica, i les anomenen illes dels Felïços (Riba, 1935: 101).

Es tracta de la descripció del lloc on estan situades les dites illes. Plutarc, en aquest cas, indica la seua posició geogràfica i, fins i tot, els adjudica el qualificatiu d'illes *dels benaventurats*: Μακάρων. Més endavant, a *Sert.* VIII 5, el de Queronea es fa ressò de la versió homèrica on es parla de la ubicació dels camps Elisis i la seu dels benaventurats: “ὥστε μέχρι τῶν βαρβάρων διίχθαι πίστιν ἰσχυρὰν αὐτόθι τὸ Ἠλύσιον εἶναι πεδῖον καὶ τὴν τῶν εὐδαιμόνων οἴκησιν, ἣν Ὀμηρὸς ὕμνησε”, –“de manera que fins als bàrbars ha fet camí la ferma creença que allí són els Camps Elisís i el sojorn dels Benaventurats cantat per Homer” (Riba, 1935: 101). Beuter, per la seua part, diu a la seua *Crònica*: “(...) scriu també Plutarco en la vida de Sertòrio, ço és, que los camps Elisís estaven en les Canàries”. Sembla, doncs, palès que el canonge valencià va buscar a l'obra de Plutarc l'imprescindible suport a la historiografia clàssica per a dotar de major validesa la seua història, i en definitiva per a legitimar-la.

Posteriorment, al capítol VI, Beuter torna a esmentar Plutarc quan parla de l'existència a Espanya d'un grup de notables romans i d'un senat similar al de Roma amb aquestes paraules (Escartí, 1998: 96):

y la mención que en les pedres se fa de Caesar no obsta a açò, perquè segons lo Plutarco diu en la vida de Sertori, en Spanya tenia Sertori una companyia de principals romans, a qui ell nomenava lo senat, y ells li deyen a ell cònsol.

La cita de Beuter correspon pràcticament paraula per paraula a la frase de Plutarc (Plu. *Sert.* XXIII, 5): “Ἀθροίσαντος δὲ τοῦ Σερτωρίου βουλήν, ἣν σύγκλυτον ὠνόμαζε, καὶ τῶν ἄλλων δέχεσθαι τὰς προκλήσεις καὶ ἀγαπᾶν κελεύόντων”, –“Sertori reuneix un consell que anomenava Senat; tothom l'insta a acceptar la invitació del rei i estar-ne content” (Riba, 1935: 116). Aquest fet demostra ben clarament que el canonge valencià coneixia l'obra de Plutarc, si no directament a través del grec, sí almenys en traduccions al llatí d'aquesta biografia sertoriana. Anteriorment, a *Sert.* XXII 5-6 es documenta l'esment a l'existència d'una institució política semblant al

Senat romà a Hispània, encarregada de nomenar els diferents càrrecs¹⁵. Segons Plutarc, els magistrats anomenats per Sertori eren sempre romans i, per tant, mai va correspondre aquest honor als hispans. En aquest mateix sentit es pronuncia també Beuter al capítol VI de la *Crònica*, quan explica “que Sertori no feya capitans de la gent spanyola, sinó als romans o latins, axí que los spanyols ningun càrrech tenien en la senyoria de Sertori”, afirmació que torna a ser reforçada en un altre passatge al capítol XI (Escartí, 1998: 128)¹⁶. Tanmateix, al capítol VI incideix una altra vegada en aquesta idea amb els següents termes (Escartí, 1998: 96):

mas per lo que havien dit de la declaració de aquells noms *veterani* et *veteres*, que eren noms de soldats, és de notar que també poria ser que fossen noms de regidors de la república, segons lo que diu lo Plutarco en açò, que ara havem al·legat, ço és que no governaven sinó romans o italians en la Spanya, hon tenia Sertori senyoria.

Les citacions plutarquianes continuen al capítol IX de la *Crònica* (Escartí, 1998: 105), on el canonge dóna dades sobre la història mitològica d'Anteu i Tingén. No tenim cap dubte que la informació de la *Crònica* prové de la *Vida de Sertori*, concretament de *Sert. IX 6-11* i especialment de *Sert. IX 8*¹⁷; estaríem davant el mateix cas que es dóna amb el relat sobre la cèrvola

¹⁵ Plu. *Sert. XXII 5-6*: Μεγαλοφροσύνης δὲ τοῦ Σερτωρίου πρῶτον μὲν τὸ τοὺς φεύγοντας ἀπὸ Ῥώμης βουλευτὰς καὶ παρ' αὐτῷ διατρίβοντας σύγκλητον ἀναγορεύσαι, ταμίαι τε καὶ στρατηγούς ἐξ ἐκείνων ἀποδεικνύναι, καὶ πάντα τοῖς πατρίοις νόμοις τὰ τοιαῦτα κοσμεῖν· ἔπειτα τὸ χρώμενον ὄπλοις καὶ χρήμασι καὶ πόλεσι ταῖς Ἰβήρων, μηδ' ἄχρι λόγου τῆς ἄκρας ἐξουσίας ὑφίστασθαι πρὸς αὐτούς, Ῥωμαίους δὲ καθιστάναι στρατηγούς καὶ ἄρχοντας αὐτῶν, ὡς Ῥωμαίοις ἀνακτῶμενον τὴν ἐλευθερίαν, οὐκ ἐκείνους αἰξίοντα κατὰ Ῥωμαίων. Prova, en canvi, de la magnanimitat de Sertori fou, primerament, donar el nom de Senat als senadors que, fugitius de Roma, feien estada al seu camp, designar quèstors i pretors entre ells i fer tots aquests endegaments d'acord amb les lleis de la pàtria; en segon lloc, usant les armes, els diners i les ciutats dels ibers, no cedir-los, ni tan solament de paraula, l'autoritat suprema, i donar-los romans per generals i governadors, en la idea que reconqueria la llibertat per als romans, no que engrandia aquells bàrbars contra els romans (Riba, 1935: 115).

¹⁶ El canonge explica que “d'estos feya capitans y pretors y altres officials com en la matexa Roma se practicava, segons recita Plutarco, y jamay donà càrrech o ofici sinó a hòmens romans o latins de la Itàlia”.

¹⁷ Sobre l'influx de Plutarc en la *Crònica* de Beuter ja ens vam ocupar recentment: (Sancho, 2003: en premsa), on vam estudiar concretament el passatge referit a la cèrvola blanca i vam esmentar aquesta història d'Anteu i Tingén. Al capítol IX Beuter indica que “la muller d'aquest Antheu, que's dix Tingén, posà lo nom a la ciutat Tingén Yphax fill d'ella i de Hèrcules, com diu lo Plutarco, en lo lloch mateix” i Plutarc, *Sert. IX 8*: “Τίγγιται δὲ μυθολογοῦσιν Ἀνταίου τελευτήσαντος τὴν γυναῖκα Τίγγην Ἡρακλεῖ συνελθεῖν, Σόφακα δ' ἐξ αὐτῶν γενόμενον βασιλεῦσαι τῆς χώρας καὶ πόλιν ἐπώνυμον τῆς μητρὸς ἀποδείξαι”. “El poble de Tingis té una tradició, segons la qual, a la mort d'Anteu, la seva dona Tinge s'uní amb Hèrcules, i d'ells va néixer Sòfax, que fou rei del país i designà una ciutat amb el nom de la seva mare” (Riba, 1935: 102).

sertoriana (Escartí, 1998: 128-9)¹⁸, passatge ben conegut, per altra part. No obstant això, la diferència amb l'obra plutarquiana rau en el fet que a la *Crònica de València* no es registra la pèrdua i posterior aparició de la cèrvola ni la utilització manipuladora que va realitzar Sertori del fet (Plu. *Sert.* XX).

Un poc més endavant, Beuter ens explica també l'enfrontament entre Sertori i Cota i posteriorment amb Fufidi i Metel, com podem observar en la següent cita (Escartí, 1998: 128):

Segons diu lo Plutarco en la vida d'ell, vencé a Cota, capità romà, en mar, y vencé apr[é]s a Phisídia, pretor d'Ibèria, ab gran pèrdua de la gent d'ell. (...). Per esta pèrdua restà tan desfet lo camp de Metel-lo que hagué de demanar socorro al procònsul de Narbona, nomenat Lúcio Lòlio, com diu lo Plutarco, o Manilio com diu Oròsio¹⁹.

La història és contada extensament pel de Queronea a la *Vida de Sertori* (Plu. *Sert.* XII 3 i ss.), on Plutarc ofereix la següent informació:

Ἄλλ' ὅμως ἀσθενῆς οὕτω καὶ μικρὸς ἀρξάμενος, οὐ μόνον ἐθνῶν ἐκράτησε μεγάλων καὶ πόλεις εἶλε πολλὰς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀντιστρατήγων Κότταν μὲν ἐν τῷ περὶ τὴν Μελλαρίαν πορθμῷ κατεναυμάχησε, Φουφίδιον δὲ τὸν ἄρχοντα τῆς Βαιτικῆς περὶ τὸν Βαῖτιν ἐτρέψατο δισχιλίους ἀποκτείνας Ῥωμαίων.

Però amb tot, tan feble i poca cosa al principi, no solament va sotmetre nacions grans i va prendre moltes ciutats, sinó que també, dels generals que va tenir enfront, va vèncer Cota en una batalla naval vora l'estret de Mel·lària, i posà en fuga Fufidi, governador de la Bètica, a les vores del Betis, després de matar-li dos mil soldats romans (Riba, 1935: 104).

En efecte, com podem constatar, el passatge beuterià recull pràcticament paraula per paraula la notícia dels fets tal com la va donar Plutarc. En primer lloc, el de Queronea narra la batalla entre Sertori i Cota, per a després centrar-se en l'enfrontament amb Fufidi i les consegüents greus pèrdues de

¹⁸ Quant a la història de la cèrvola estan documentades altres versions, a més de la de Plutarc. Apià –*Historia romana II*–, Poliè –*Strategematon libri VIII*–, Valeri Màxim –I, 2, 4–, Frontí –I, 11,13–, Plini –*Nat. Hist. VIII*–, i Aulus Gel·li –*Noctes Atticae II, XXII*– es van ocupar de l'existència d'aquest animal. Tal i com vam demostrar a Sancho, 2003, Beuter va utilitzar com a font de la història de la cèrvola la narració plutarquiana, *Sert.* XI i XX.

¹⁹ Beuter, en canvi, fa constar que el nom de la persona a la qual Metel demana ajut és el del procònsol Lúcio Lòlio o Manlio i no Luci Manli. Creuem que podria tractar-se tal vegada d'una errada de transcripció de l'original grec. Sobre el nom també es pot apreciar una discrepància a la *Crònica*. De fet, Beuter dubta sobre aquest, el qual és diferent segons la font clàssica utilitzada: “a est Lòlio o Manlio que passà los Perineus per a socórrer a Metel-lo” (Escartí, 1998: 128).

vides ocasionades pel combat. Plutarc es centra posteriorment en el fet que Metel va demanar ajuda a Luci Manli: “αὐτόν τε τὸν Μέτελλον, ἄνδρα Ῥωμαίων ἐν τοῖς τότε μέγιστον καὶ δοκιμώτατον, οὐκ ὀλίγοις σφάλμασι περιβαλὼν, εἰς τσαύτην ἀπορίαν κατέστησεν ὥστε Λεύκιον μὲν Μάλλιον ἐκ τῆς περὶ Нарβῶνα Γαλατίας ἐλθεῖν αὐτῷ βοηθόν” (Plu. *Sert.* XII, 5), “quant al mateix Metel, entre els romans d’aquell temps el més gran i més reputat, després de fer-li sofrir no pocs fracassos, el reduí a un tal extrem, que Luci Manli vingué de la Gàl·lia Narbonesa en el seu auxili” (Riba, 1935: 104-5). Per tant, resulta molt evident que l’autor del *Caerimoniae ad Missam* havia llegit la *Vida de Sertori*, i que utilitza aquesta obra plutarquiana per tal de contar als seus lectors aquesta lluita interna entre els romans, la qual va influir en el desplegament dels esdeveniments desencadenats pel control de la península Ibèrica.

Si continuem llegint la *Crònica*, el canonge també ofereix dades sobre la ciutat de Lauró al capítol XI (Escartí, 1998: 132):

lo Plutarco, en la vida de Sertori, contant aquest cas, dóna unes afrontacions que propiament són de Líria y per ço crehuen ab molta aparència alguns que era esta Líria aquella ciutat Lauro de què ara parlam.

Sobre la trista fi de la ciutat, Beuter ens dóna notícies, que han estat tretes, sens cap dubte, tant de la *Vida de Sertori*²⁰ com de la *Vida de Pompeu*²¹:

Y per ço envià a dir a veus altes als de la ciutat que ixquessen a la muralla a veure com seria destrohit Sertori. Rigué’s llavons Sertori y dix que havien fet una discreta electió en Roma enviant un fadrí tret de la scola en lloch dels cònsuls, acomanant-li lo seu exèrcit, y súbitament, fent lo senyal que tenia consertat ab los

²⁰ Plu. *Sert.* XVIII 4 i ss. Especialment Plu. *Sert.* XVIII 11: “Ὁ δὲ τῶν μὲν σωματῶν ἐφείσατο καὶ πάντα ἀφήκε, τὴν δὲ πόλιν κατέπρησεν, οὐχ ὑπ’ ὀργῆς οὐδ’ ὀμότητος, ἐλάχιστα γὰρ δοκεῖ θυμῷ χαρίσασθαι τῶν στρατηγῶν οὗτος ἀνὴρ, ἀλλ’ ἐπ’ αἰσχύνῃ καὶ κατηφεία τῶν τεθναυμακότων Πομπήιον, ἵν’ ἡ λόγος ἐν τοῖς βαρβάροις ὅτι παρῶν ἐγγύς καὶ μονοῦ θερμαινόμενος τῷ πυρὶ τῶν συμμάχων οὐ προσήμυνεν”. “Aquest els fa mercè de la vida i els deixa anar tots, però incendia la ciutat, no per ira ni per crueltat, perquè, dels generals, era el que menys sembla que s’abandonés al ressentiment, sinó per vergonya i humiliació dels admiradors de Pompeu, a fi que hi hagués la brama entre els bàrbars que Pompeu, que era allí, s’havia gairebé escalfat a l’incendi dels seus aliats sense prestar-los ajut” (Riba, 1935: 111).

²¹ Plu. *Pomp.* XVIII 4. El de Queronea explica: “Τοῦ δὲ πολέμου πολλὰς ἰδέας ἔχοντας, ἠμίασε μάλιστα τὸν Πομπήιον ἢ Λαύρωνος ἄλωσις ὑπὸ Σερτωρίου. Κυκλοῦσθαι γὰρ αὐτὸν οἰηθεὶς καὶ τι μεγαληγορήσας, αὐτὸς ἐξαίφνης ἀνεφάνη περιεχόμενος κύκλῳ· καὶ διὰ τοῦτο κινεῖσθαι δεδιὼς ἐπέειδε καταπιμπραμένην τὴν πόλιν αὐτοῦ παρόντος”. “Pel fet que la guerra tenia molts aspectes, Pompeu es va veure afligit per la presa de Lauró per part de Sertori. Creia, doncs, que ell mateix l’havia rodejat i se’n vantava, ell mateix de sobte es va adonar que havia estat rodejat; també per això com temia moure’s va veure que la ciutat havia estat cremada en la seva presència”.

de la celada, ixqueren detràs de una muntanyeta y mostraren-se a les espatles de Pompeu. Espantà's Pompeu y vent lo seu perill procurà de refer-se hon estava y no moure's. Llavons Sertori envià un trompeta a la ciutat, dient que-s donàs; si no, que a tots los posaria a tall d'espasa. Ab estes menaces se donà la ciutat y en la hora matexa féu posar foch en ella Sertori, en vista de Pompeu y gran vergonya d'ell (Escartí, 1998: 132).

Així doncs, una anàlisi en profunditat del relat anterior de l'escriptor valencià sobre la destrucció de la ciutat de Lauró, ens ajuda a comprovar que la versió emprada pel canonge es basa sobretot en la *Vida de Sertori*. En efecte, resulta ben evident que n'hi ha una correspondència amb la narració plutarquiàna: la burla de Pompeu feta per Sertori²², l'estrategia militar utilitzada (Escartí, 1998: 132)²³, l'actitud de sorpresa i atordiment de Pompeu davant la situació creada (Escartí, 1998: 132)²⁴, la rendició de la ciutat (Escartí, 1998: 132)²⁵ i l'incendi final de Lauró (Escartí, 1998: 132)²⁶. Idèntica història es

²² Plu. *Sert.* XVIII 7-11. A la *Crònica* es documenta la següent frase: “Rigué's llavons Sertori y dix que havien fet una discreta elecció en Roma enviant un fadrí tret de la scola en lloch dels còsuls” i a Plu. *Sert.* XVII, 8: “Ἐκεῖνος δ' ἀκούσας ἐγέλασε, καὶ τὸν Σύλλα μαθητὴν (οὕτω γὰρ τὸν Πομπήϊον ἐπισκώπτων προσηγόρευεν) αὐτὸς ἔφη διδάξειν ὅτι δεῖ τὸν στρατηγὸν κατόπιον μάλλον ἢ κατὰ πρόσωπον βλέπειν”. “Aquest en saber-ho es posa a riure i diu que, al deixeble de Sul·la –perquè aquest era el nom que donava a Pompeu per burlar-se'n- ara ell li donarà una lliçó, això és, que el general ha de mirar més aviat darrera seu que no pas davant” (Riba, 1935: 111).

²³ Beuter ens informa que Sertori tenia preparada una trampa: “y súbitament, fent lo senyal que tenia consertat ab los de la celada, ixqueren detràs de una muntanyeta y mostraren-se a les espatles de Pompeu” i Plutarc, al seu torn –*Sert.* XVIII, 9– explica l'estratagema sertoriana amb les següents paraules: “Ταῦτα δὲ λέγων ἅμα τοῖς πολιορκουμένοις ἐπεδείκνυεν ἑξακσχιλίους ὀπίστας ὑπ' αὐτοῦ καταλειμμένους ἐπὶ τοῦ προτέρου χάρακος, ὅθεν ὀρμηθεὶς κατελιθήσει τὸν λόφον, ὅπως ἐπὶ σφᾶς τρεπομένη τῷ Πομπήϊος κατὰ ἰώτου προσπέσειεν”. “I dient això, assenyala als assetjats sis mil homes d'infanteria deixats per ell en el seu primer atrinxerament, d'on havia partit per apoderar-se de l'altura, a fi que, si Pompeu es girava contra ells, li caiguessin damunt per l'esquena” (Riba, 1935: 111).

²⁴ El canonge valencià explica en el seu relat: “Espantà's Pompeu y vent lo seu perill procurà de refer-se hon estava y no moure's” i el text grec –Plu. *Sert.* XVIII 10– ens assabenta que “Ὁ δὴ καὶ Πομπήϊος ὀψέ μάλᾳ συμφρονήσας, ἐπιχειρεῖν μὲν οὐκ ἐθάρρει κύκλωσιν δεδοικώς, ἀπολιπεῖν δ' ἠσχύνετο κινδυνεύοντας ἀνθρώπους, παρῶν δὲ καὶ καθήμενος ἠμαγκάζετο ὄραν ἀπολλυμένους”. “Pompeu, que se n'adona massa tard, no s'atreveix a escometre, per por d'un encerclament, però té vergonya d'abandonar uns homes en perill, i així, espectador immòbil, es veu obligat a deixar-los sucumbir” (Riba, 1935: 111).

²⁵ La rendició de la ciutat és exposada per part de Beuter amb aquesta frase: “Ab estes menaces se donà la ciutat” i Plutarc –*Sert.* XVIII 10– manifesta: “ἀπέγνωσαν γὰρ αὐτοὺς οἱ βάρβαροι καὶ τῷ Σερτωρίῳ παρέδωκαν”. “Perquè els bàrbars, desesperats, es rendeixen a Sertori” (Riba, 1935: 111).

²⁶ La informació de la *Crònica* no difereix de l'aportada per part del de Queronea, de mode que a l'obra de Beuter llegim: “en la hora matexa féu posar foch en ella Sertori, en vista de Pompeu y gran vergonya d'ell” i a la *Vida de Sertori* –*Sert.* XVIII 11–: “(…) τὴν δὲ πόλιν κατέπρησεν (...), ἐπ' αἰσχύνῃ καὶ κατηφέει τῶν θεαυμακῶτων Πομπήϊον”.

documenta també a la *Vida de Pompeu*, encara que amb menor luxe de detalls²⁷.

Per altra banda, a més de la *Vida de Sertori*, a la *Crònica* es recullen informacions que provenen de la *Vida de Pompeu* –com a exemple pot valdre el relat anterior sobre la ciutat de Lauró. No obstant això, no es tracta de l'única ocasió en què Beuter fa servir notícies procedents d'aquesta obra plutarquià. De fet, al capítol IX es conta el següent (Escartí, 1998: 121):

Aprés d'açò, no restant què fer en Spanya, tornà Scipio a Roma y no entra ab triümpho perquè no havia tengut dignitat de offici gran, com diu lo Plutarco en la vida de Pompeo Magno.

Tanmateix, en aquest cas, Beuter repeteix la informació oferida per part de Plutarc a propòsit de la concessió de semblant honor a Roma (Plu. *Pomp.* XIV 1):

Ἐκ τούτου θρίαμβον ἤτει Πομπήιος, ἀντέλεγε δὲ Σύλλας. Ὑπάτω γὰρ ἢ στρατηγῶ μόνον, ἄλλω δ' οὐδεὶς δίδωσιν ὁ νόμος. Διὸ καὶ Σκιπίων ὁ πρῶτος ἀπὸ μειζόνων καὶ κρειττόνων ἀγῶνων ἐν Ἰβηρία Καρχηδονίων κρατήσας οὐκ ἤτησε θρίαμβον· ὕπατος γὰρ οὐκ ἦν οὐδὲ στρατηγός.

Per aquest motiu Pompeu va demanar el triomf, Sul·la, però, es va negar, pel fet que el costum l'entregava únicament al cònsol o al pretor i no a cap altre. Per la qual cosa també el primer Escipió que va prevaldre a Ibèria sobre els cartaginesos després dels més importants i més perillosos combats no havia demanat el triomf; no era, doncs, ni cònsol ni pretor.

En efecte, el relat plutarquià resulta prou aclaridor sobre quina és la font clàssica, que Beuter va fer servir per a explicar el motiu pel qual Escipió no va rebre els honors del triomf a Roma. Creiem, en definitiva, que els textos adduïts parlen *per se*.

Finalment, només ens resta prestar atenció a un darrer passatge, que reflecteix la influència de Plutarc. Es tracta de la narració de la batalla del riu Xúquer. Plutarc s'ocupà d'aquest esdeveniment tant a la *Vida de Sertori*²⁸

²⁷ Vid. n. 19.

²⁸ Plu. *Sert.* XIX, 2-4. Plutarc ho explica de la següent manera: “ἐκ δ' ὧν ἐπιμνησθῆναι τὰς ἡττάς μᾶλλον ἐθαυμάζετο νικῶντων τῶν ἀντιστρατήγων, οἷον ἐν τῇ περὶ Σούκρων μάχῃ πρὸς Πομπήιον, καὶ πάλιν ἐν τῇ περὶ Σεγουντίαν πρὸς τε τούτον ὁμοῦ καὶ Μέτελλον. Ἡ μὲν οὖν περὶ Σούκρων μάχῃ λέγεται γενέσθαι τοῦ Πομπηίου κατεπέξαντος, ὡς μὴ μετᾶσχοι τῆς νίκης Μέτελλος. Ὁ δὲ Σερτώριος ἐβούλετο μὲν τῷ Πομπηίῳ πρὶν ἐπελθεῖν τὸν Μέτελλον διαγωνίσασθαι, παραγαγὼν δ' ἐσπέρας ἤδη συνέβαλεν, οἰόμενος ξένους οὔσι καὶ ἀπίροις τῶν χωρίων τοῖς πολεμίοις τὸ σκότος ἐσεσθαι καὶ φεύγουσιν ἐμποδίων καὶ διώκουσι”. “I per la manera com reparava les seves derrotes, era més admirat que no pas en llurs victòries els generals oposats a ell, per exemple en la batalla de Sucró contra Pompeu, i després

com a la *Vida de Pompeu*²⁹, lògicament. Beuter n'ofereix la següent notícia a la *Crònica*:

Junts, dons, los exèrcits de Pompeu y Metel-lo, sobrevingué Sertori y presentà'ls la batalla en la qual fou vençedor, segons conta lo Plutarco, après de la qual victòria Sertori tornà a la nostra ciutat de València y de ací feya córrer lo camps als enemichs, restant lo camp o real dels sertorians a la ribera del Xúquer. Seguí's que anant los pompeyans per provisions, lo Sertori los ixqué al campo de Morverdre, segons diu Plutarco, y féu en ells molt gran matança y entre'ls altres fon mort Mèmnio, cunyat de Pompeu y quèstor o tresorer d'ell. Y de la part de Sertori moriren dos Hirtuleyos germans. Per la mort d'estos, indignat Sertori, prengué lo camí per al real de Metel-lo (Escartí, 1998: 133-4)³⁰.

Si establim una comparació directa entre els dos textos plutarquians i el passatge de la *Crònica* hi trobarem una coincidència prou marcada. Açò demostraria que ens trobem davant la font utilitzada per Beuter per a relatar als lectors com es va desenvolupar la batalla del Xúquer. En efecte, podem afirmar sense cap dubte que Beuter va emprar les dues *Vides* plutarquianes a la redacció de la *Crònica*. A més, hom sap que Beuter disposava d'una de les millors biblioteques de la seua època (Escartí, 1998: 16)³¹ i en ella, tal com figura a l'inventari realitzat pel notari després de la seua mort, apareix catalogada una "Primera y Segona part de la Vida de Plutarco" (Escartí, 1998: 17).

Per tant, en la nostra opinió, podem concloure que el coneixement de les fonts clàssiques, i més concretament de Plutarc, va contribuir de manera clau a la redacció de l'obra historiogràfica del canonge valencià, perquè li aportà

en la de Segúncia contra aquest mateix reunit a Metel. La batalla de Sucró diuen que tingué lloc per la precipitació de Pompeu, a fi que Metel no tingués part en la victòria. Per la seva banda Sertori volia combatre amb Pompeu abans que Metel arribés, i, desplegant les seves forces que ja vesprejava, entaulà batalla, convençut pels enemics, estrangers i sense coneixement de la regió, la fosca seria un obstacle, tant en la fuga com en l'encalç" (Riba, 1935: 111-2).

²⁹ Plu. *Pomp.* XIX. A XIX 2 es narra el començament de la batalla: "Περὶ δὲ Σούκρωνι ποταμῷ τῆς ἡμέρας ἧδη τελευτώσης συνέβαλον τὰς δυνάμεις, δεδιότες ἐπελθεῖν τὸν Μέτελλον, ὁ μὲν ὡς μόνος, ὁ δ' ὡς μόνῳ διαγωνίσαιτο". "Prop del riu Xúquer quan es va acabar ja el dia van venir a les mans, perquè tenien por de Metel, l'un perquè s'enfrontaria sol; l'altre, en canvi, perquè s'enfrontaria contra ell únicament". De totes maneres, tot el capítol XIX de la *Vida de Pompeu* està dedicat a la descripció de la batalla entre Pompeu i Sertori.

³⁰ Beuter, a l'igual que Plutarc, ens relata amb tot luxe de detalls l'enfrontament entre Pompeu i Sertori a la *Crònica*.

³¹ En la introducció a la *Crònica* Escartí informa que "bàsicament, la biblioteca beuteriana és una col·lecció de títols de temàtica religiosa (teologia, litúrgia, llibres bíblics...) i filosòfica" i que "l'altre gran interès de Beuter fou, després de la teologia i la filosofia, la lectura i l'estudi d'obres historiogràfiques".

una sèrie d'informacions sobre els personatges romans que hi participaren, en qualitat de protagonistes, en el desplegament dels fets a la península Ibèrica. Es tracta, doncs, d'una circumstància que el mateix Beuter reconeixerà al pròleg de la *Crònica* (Escartí, 1998: 40). Per altra part, ja hem vist que Beuter fa constants referències a Plutarc als dotze primers capítols de l'obra. Així doncs, resulta evident que el canonge no tan sols va tenir un coneixement profund de l'obra plutarquiana, sinó que, almenys en la mateixa mesura que els seus contemporanis, la seua pròpia obra historiogràfica es mostrava fortament influïda per la del de Queronea.

BIBLIOGRAFIA

- Bergua, J. (1995). *Estudios sobre la tradición de Plutarco en España (siglos XIII-XVII)*. Zaragoza: Universidad de Zaragoza, Departamento de Ciencias de la Antigüedad.
- Escartí, V. J. (ed.) (1998). *P. A. BEUTER. Primera Part de la Història de València*. València: Universitat de València.
- Fuster, J. (1968). *Heretgies, revoltes i sermons: tres assaigs d'història cultural*. Barcelona: Selecta.
- Iborra, E. (ed.) (1982). *P. A. BEUTER. Crònica*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- López Férez, J. A. (1994). "La traducción castellana de las Vidas realizada por Alfonso de Palencia". In: M. García Valdés (ed.): *Estudios sobre Plutarco: ideas religiosas: Actas del III Simposio Internacional sobre Plutarco: Oviedo 30 de abril a 2 de mayo de 1992*. Madrid: Ediciones Clásicas, (1994): 359-369.
- Morales, A. (2000). *Plutarco en España: Traducciones de Moralia en el siglo XVI*. Murcia: Universidad de Murcia.
- Ortolà, A. F. & J. Redondo (2002). "Elements mitològics i folclòrics a la *Crònica* de Pere-Antoni Beuter". In: *IV Col·loqui Internacional. Problemes i Mètodes de la Literatura Catalana Antiga. Història i llegenda al Renaixement*. Girona: Universitat de Girona, en premsa.
- PLUTARC, Vides paral·leles: Emili Paulus i Timoleont, Èumenes i Sertori, VII*. Edició a cura de C. Riba (1935). Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- Rausell, H. (1997). "La espiritualidad de Pedro Antonio Beuter: erasmismo y corrientes de reforma", *Estudis* 23: 41-73.
- Reynolds L. D. & N. G. Wilson (1995). *Copistas y filólogos: las vías de transmisión de las literaturas griega y latina*. Madrid: Gredos.
- Sancho. S. (2003). "Plutarc a la *Crònica* de València d' En Pere-Antoni Beuter", *VIII Simposi Internacional de la Societat Espanyola de*

Plutarquistes (IPS) Congrès, Plutarc a la seva època: paideia i societat.
Barcelona, en premsa.

Sirinelli, J. (2000). *Plutarque*. París: Fayard, [S. L].